

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ, МОЛОДІ
ТА СПОРТУ УКРАЇНИ
РІВНЕНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ

**Актуальні проблеми
вітчизняної та всесвітньої
історії**

Наукові записки
Рівненського державного гуманітарного
університету

Випуск 23

Рівне – 2012

Збірник наукових праць

«Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії»

Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету.
Випуск 23. – Рівне: Рівненський державний гуманітарний університет,
2012. – 690 с.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Головний редактор:

Постоловський Руслан Михайлович, к.і.н., професор, член-кореспондент Міжнародної слов'янської академії наук (м. Рівне).

Заступник головного редактора:

Шелюк Людмила Олександрівна, к.і.н., професор (м. Рівне).

Науковий редактор:

Троян Сергій Станіславович, д.і.н., професор (м. Рівне).

Відповідальний редактор:

Шеретюк Валерій Миколайович, к.і.н., доцент (м. Рівне).

Члени редколегії:

Жилюк Сергій Іванович, д.і.н., професор (м. Острог); **Киридон Алла Миколаївна**, д.і.н., професор (м. Київ); **Степанков Валерій Степанович**, д.і.н., професор (м. Кам'янець-Подільський); **Стоколос Надія Георгіївна**, д.і.н., професор (м. Рівне); **Фісанов Володимир Петрович**, д.і.н., професор (м. Чернівці); **Чухліб Тарас Васильович**, д.і.н. (м. Київ); **Швецова-Водка Галина Миколаївна**, д.і.н., професор (м. Рівне); **Шугасва Людмила Михайлівна**, д.ф.н., професор (м. Рівне).

Згідно постанови президії ВАК України часопис «Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії» визнано фаховим виданням у галузі історичних наук (постанова від 17 квітня 2010 р.)

Свідоцтво про державну реєстрацію:
серія КВ № 15857-4329Р від 12 жовтня 2009 р.

Друкується за рішенням Вченої Ради Рівненського державного гуманітарного університету, протокол № 10 від 24 травня 2012 р.

За достовірність фактів, дат, назв і т.п. відповідають автори статей. Думки авторів можуть не співпадати з позицією редколегії. Рукописи не повертаються.

Адреса редакції: 33027, м. Рівне, вул. С. Бандери, 12, РДГУ

© Рівненський державний гуманітарний університет, 2012

пріоритети і незадоволеність політикою інших партій, котрі спочатку теж мали ці пріоритети, привели до того, що у 1897 р. виникла Чеська національно-соціальна партія в Чехії; у 1898 р. в Моравії, а пізніше, після кількох спроб (1898 р. і 1902 р.) у 1911 р. і в Сілезії.

Національно-соціальний табір, який в кожній землі представляла одна партія, був профільований головним чином як противага до соціал-демократії з одного боку і як опозиція до младочехів з іншого боку. Оскільки національні соціалісти у боротьбі за вплив на нижчі міські верстви наражалися на сильну конкуренцію як соціал-демократів, так і міщанських партій, національно-соціальний табір завойовував своє місце під сонцем важче, ніж інші табори, а його політична культура була роздвоєна на національний і соціально-реформістський підходи [2, S.44].

Таким чином, процес формування парламентаризму, еволюції політичних виборів, виникнення політичних партій і системи політичних таборів в Чеських землях започаткував традицію багатопартійної демократії, яка багато в чому визначила історичну долю демократії в подальшому розвитку чеського суспільства. Саме політичні партії виступали головними об'єднаннями громадян в боротьбі за політичну владу і стали основою представницької демократії.

Джерела та література

1. Dohnalová M., Malina J., Müller K. Občanská společnost: minulost-současnost-budoucnost. Brno, 2003.
2. Maliř J. Systém politických stran v českých zemích do roku 1918 // Maliř J. Marek P. a kol. Politické strany. Vyuvoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861-2004. I Díl: Období 1861-1938.
3. Soukup L. Zemský sněm český v 19. století // Vývoj české ústavnosti v letech 1618-1918.
4. Valenta A. Politické dějiny českých zemí za vlády habsburské monarchie 1848-1914. Hradec Králové. Gandeamus.
5. Velek Luboš. Mandat za úzenku. Volební nátlak a podvody v české politické kultuře 19. století // Dějiny a současnost. Kulturně historická revue, 2006, ročník XXVIII, №5.

УДК 325.3(410)

Л.І.Валюх

ПОЗИЦІЯ ЛІБЕРАЛЬНОГО УРЯДУ ГЛАДСТОНА ЩОДО НІМЕЦЬКОЇ КОЛОНІАЛЬНОЇ ЕКСПАНСІЇ У СХІДНІЙ АФРИЦІ (1884 – 1885 РР.)

Висвітлено відношення ліберального уряду Гладстона до колоніального протиборства з Німеччиною за економічне та політичне домінування у Східній Африці.

Ключові слова: Велика Британія, Німеччина, Східна Африка, колоніальна експансія.

Отражено отношение либерального правительства Гладстона к колониальному противоборству с Германией за экономическое и политическое доминирование в Восточной Африке.

Ключевые слова: *Великобритания, Германия, Восточная Африка, колониальная экспансия.*

The position of liberal government of Gladstone regarding the colonial expansion of German in East Africa (1884 – 1885)

The attitude of liberal government of Gladstone toward the colonial struggle with Germany for the economical and political dominating in East Africa have been analyzed.

Key words: *Great Britain, Germany, East Africa, colonial expansion.*

80-ті роки XIX ст. були роками стрімкого зростання економічного потенціалу Німеччини та відносного відставання Великобританії за темпами економічного розвитку. Англійський уряд, сподіваючись подолати це відставання, здійснював колоніальні загарбання, зокрема, на території Африки. В той же час Німеччина теж намагалася анексувати території Східної Африки. Від позиції ліберального уряду очоленого Вільямом Гладстоном щодо Німеччини значною мірою залежала стабільність у взаємовідносинах між цими європейськими державами. Внаслідок цього, актуальним є вивчення англійської суспільної думки та її впливу на рішення уряду стосовно відносин Великобританії та Німеччини. Також, важливим є дослідження питання про взаємовплив урядової політики та суспільної думки з вказаної проблематики.

Метою статті є дослідження позиції ліберального уряду Гладстона щодо німецької колоніальної експансії у Східній Африці.

Як свідчить історіографічний аналіз, окремі фрагменти даної проблеми розглядалися в працях російських істориків П. Дармштеттера [3] І.С. Чарного [6] та І.А. Улановської [5], а також у дослідженнях англійського вченого Р. Робінсона [11]. Серед сучасних вітчизняних науковців слід відмітити праці С.С. Трояна [4], Л.Ю. Питльованої. Однак аналіз сучасної монографічної літератури та періодичних видань свідчить про необхідність проведення більш глибоких досліджень даної теми.

Проникнення Німеччини у султанат Занзібар офіційно розпочалося в 1880 р. відкриттям там генерального консульства. Успіхи А. Людеріца, який заклав початок створенню мережі німецьких колоніальних володінь у світі, стимулювали діяльність Карла Петерса, засновника Німецького колоніального товариства. Він спрямував свої зусилля на захоплення територій у Східній Африці, сусідніх із Занзібаром. Експедиція на чолі з Петерсом вирушила із Трієсту 1 жовтня 1884 р. Впродовж листопада-грудня він та його компаньйони Юльке і Пфайль уклали 12 «угод» із місцевими правителями, скупивши «права суверенітету» на області Усігуа, Нгуру, Усагара й Укамі (сучасна Танзанія) загальною площею понад 140 тис.км² [7, р. 95-96]. Незалежно від Товариства, наприкінці того ж року до р. Тана (область Віту) попрямувала «наукова» експедиція братів Денхардт.

Німецький мандрівник Рольфс, в майбутньому генеральний консул Німеччини на Занзібарі, в кінці серпня 1884 р. подав в міністерство закордонних справ записку, в якій висловлювався за оголошення німецького протекторату над Занзібаром [4, с. 16].

Уряд Гладстона, Форін офіс ясно усвідомлювали, що британські територіальні й економічні інтереси були під загрозою. У ході обговорення питання про відповідні дії відносно експансії Німеччини в Східній Африці, розбіжності в кабінеті виявилися особливо виразно. Представники радикалів (Дж. Чемберлен, Ч. Ділк), вігів (Дербі) і центристів (Дж. Кімберлі), визнаючи важливе стратегічне значення Занзібару для Великої Британії, пропонували негайне встановлення протекторату над землями султанату, обґрунтувавши це «близькістю території до Індії» [11, р. 190]. Одні члени уряду пропонували випередити Німеччину і анексувати ті райони, які потенційно могли загарбати німці, інші виступали за будівництво залізниці в районі Кіліманджаро, що зробило б економічні та стратегічні позиції Великої Британії в цьому регіоні беззаперечними [11, р. 190].

Дані варіанти з різних причин були відхилені. Вихід із становища, що склалося, уряд побачив в ухваленні плану Кірка, який передбачав шлях економічного проникнення Великої Британії в цей район, що посилювало її вплив на султана.

Першим кроком у справі встановлення опосередкованого впливу в султанаті стало підписання султаном Занзібара (під тиском Кірка) 6 грудня 1884 р. декларації, відповідно до якої султан Баргаш давав зобов'язання не поступатися жодною частиною своїх володінь без відповідного британського «дозволу» [3, с. 84]. Таким чином, британський «вплив», як вважали в уряді Гладстона, виключав можливість проникнення іншої держави в цей регіон.

Форін офіс також підготував відповідний меморандум, що обґрунтовував необхідність встановлення контролю Великої Британії за східноафриканським узбережжям. Прагнення зміцнити позиції султана (тобто британські позиції) Форін офіс вирішив продемонструвати через організацію експедиції генерала Метьюза в район Кіліманджаро. Її метою було включення Чагги в межі володінь султана. Експедиція виправдала покладену на неї місію і в травні 1885 р. біля півніжжя Кіліманджаро був піднятий прапор султана [3, с. 85].

Гладстон, дізнавшись про виявлений міністрами уряду інтерес до території Занзібарського султанату, був незадоволений. Після засідання кабінету міністрів 14 грудня 1884 р. Ч. Ділк записав в своєму щоденнику: «Містер Гладстон обурився з приводу передбачуваної анексії території, яка називається Кіліманджарським районом» [6, с. 115]. «Я був жахливо спантеличений, – писав Гладстон президенту Ради з самоуправління, – почувши про існування серед нас групи розсудливих чоловіків, які

вигадали план відносно гірської країни поза Занзібаром із назвою, що не запам'ятовується. Можливо, для цього повинні бути причини, які ще не були повідомлені мені. Я попросив Гренвіла, щоб він надав відповідні обґрунтування». Обґрунтувань, що містилися в меморандумі Форін офіс, було для Гладстона недостатньо. Прем'єр писав главі Форін офіс: «Кіліманджарські папери спантеличили мене. Тон підготовленого меморандуму непокоїть мене, оскільки місцями він має присмак анексіонізму [6, с. 117].

Гладстон бачив прискорення темпів німецької колонізації, але не вважав за доцільне перешкоджати їй. Причина такої позиції Гладстона була незмінна: в грудні 1884 р. і в січні 1885 р. Бісмарк знову заявив, що його підтримка Великої Британії в питанні про єгипетські фінанси залежатиме від прийняття німецьких вимог в Африці та Новій Гвінеї. Ще залишалися не вирішеними питання про фінанси Єгипту, махдистське повстання в Судані і загрозу війни з Росією на кордоні з Афганістаном, які ускладнювали міжнародне становище Великої Британії. Таким чином, в цих умовах погіршення взаєностосунків з Німеччиною могло загрожувати Англії найнеприємнішими наслідками.

Ці обставини змусили Гренвіла 20 грудня телеграфувати Кірку про «припинення дій, погоджених раніше» [6, с. 118]. Главу Форін офіс цікавили також можливості султана встановити верховну владу над Кіліманджаро без допомоги Англії. Повідомлення Кірка про активність німців на території поблизу султанату, відповідь султана про відсутність можливостей протистояти вірогідному втручання третьої сторони на територію поблизу Кіліманджаро не вселяли британському кабінету міністрів оптимізму.

7 січня 1885 р. уряд Великої Британії ухвалив рішення заявити Бісмарку, що володіння султана знаходяться у сфері британського впливу (це рішення було ухвалено за відсутності Гладстона). Проте вказані вище обставини змусили лібералів відмовитися від реалізації цього наміру. Відповідних заходів для захисту «сфери впливу Великобританії і султана» вжито не було [6, с. 218]. Фактично німецьким агентам в той момент була надана свобода дій на землях Занзібарського султанату.

Увага ж британського уряду перемістилася на важливішу проблему – в січні 1885 р. після тривалої облоги махдистами столиці Східного Судану – Хартуму – місто було узятو штурмом, а англійський генерал Гордон убитий. Причини його загибелі обговорювалися в парламенті. Навіть в Німеччині «падіння Хартума справило враження», – відзначав радник посольства Російської імперії в Берліні Н.Муравйов [1, Арк. 47].

Бісмарк не забув скористатися одержаною перевагою. У своєму листі Мюнстеру від 25 січня 1885 р. він чітко окреслив зміни, що відбулися в його колоніальній стратегії: «колоніальне питання – для нас справа життя і смерті... Я прошу вас не забувати, що Єгипет повністю байдужий нам, це е

засіб подолання супротиву Англії з приводу наших колоніальних устремлень» [11, р. 194]. Дана депеша показувала, що відтепер Німеччина здійснюватиме активнішу колоніальну політику, ніж це було до січня 1885 р., а Єгипет, як і раніше, залишиться «козирною картою» в дипломатичній грі канцлера.

Тиск колоніальних кіл Німеччини в лютому 1885 р. із вимогою оголосити східноафриканське узбережжя під протекторатом імператора став однією з причин того, що 26 лютого 1885 р. міністерство закордонних справ Німеччини видало протекторатну грамоту Німецькому товариству Східної Африки (в яке було перетворено 12 лютого 1885 р. Товариство німецької колонізації). Грамота декларувала суверенні права на придбані області [3, с. 45]. Із цього приводу Г. Бісмарк повідомив батькові: «Це краще зі всіх твоїх колоніальних рішень» [7, р. 201].

3 березня 1885 р. Рольфс, німецький консул на Занзібарі, повідомив Кірка про німецький протекторат, який включав чотири області (Усагара, Усегуа, Нгуру і Укамі). Чітко кордони захоплених територій визначені не були, що не створювало перешкод для подальшого німецького просування углиб материка.

На початку березня 1885 р. до Лондона, з черговою місією прибув Г. Бісмарк. Як відзначав в своєму донесенні посол Росії в Лондоні Е. Стааль, «приїзд Г. Бісмарка до Лондона викликав справжню сенсацію. Всі пов'язують цей візит з вирішенням важливих політичних питань... і колоніальних питань, що залишилися» [2, Арк. 34]. Враховуючи складний міжнародну становище, міністри британського уряду схилилися до того, щоб задовольнити вимоги Німеччини в Східній Африці.

Зі всіх бесід, що відбулися між посланцем Бісмарка і британськими міністрами, син канцлера виділяв діалог з Хартінгтоном і Розбері. Останнього пов'язували з Г. Бісмарком особисті дружні стосунки. У Берліні ж Розбері оцінювали як «найдосвідченішого міністра в питаннях зовнішньої політики Англії» [7, р. 208]. Саме в ході бесіди сина канцлера і Розбері були досягнуті домовленості, що згодом стали основою мирного врегулювання суперечок між Великою Британією і Німеччиною в південно-західній Африці.

Задоволений Г. Бісмарк був і розмовою з Ч. Ділком, якого він оцінював як самого «ділового зі всіх британських міністрів». Приводом для такої оцінки було те, що Ділк висловився за збереження дружніх стосунків з Німеччиною [7, р. 209].

І Гладстон, і Гренвіл прагнули підкреслити відсутність у відносинах між Великою Британією і Німеччиною яких-небудь суперечностей. Більш того, прем'єр заявив наступне: «...якби в Німеччині не існувало колоніального руху, то він просив би нас створити його» [9, col. 989].

У результаті сину канцлера вдалося добитися зобов'язання англійського уряду не робити дій, направлених проти німецьких поселень

у Східній Африці, на захід від території султана, в обмін на визнання Німеччиною незалежності султана [3, с. 87]. Кордони султанату не уточнювалися, що в майбутньому могло призвести до спроби кожної зі сторін використати це упущення на свою користь.

Не дивлячись на деякі зауваження «The Times», що мали на меті підштовхнути уряд до активних дій, як наприклад, «в Східній Африці ми також спізналися» [12, р. 6], Форін офіс не діяв. У цьому відношенні показова відповідь Фіцморіса в парламенті на запит одного з депутатів про захист британських комерційних інтересів в Східній Африці у зв'язку з посиленням німецького впливу в цьому регіоні: «Британські комерційні інтереси в межах султанату охороняються відповідно до договору. Території поза султанатом підпадають під положення про свободу торгівлі угоди Берлінської конференції» [10, col. 149]. Наступна його заява була більш красномовна: «Уряд Її Величності вірить у взаємне добре почуття з боку великої імперії (тобто Німеччини – Л.В.)» [10, col. 150]. Ця ж думка була виказана і Гренвілом: «Я упевнений, що тепер, як ніколи, в наших інтересах та інтересах Німеччини, щоб наші відносини були хорошими в той час, коли ми можемо зустрітися майже в кожній частині світу. Я не сумніваюся, що ми повинні спільно працювати для розвитку торгівлі та культури у дусі сердечного співробітництва» [7, р. 204]. Гладстон щоб довести, що між Великою Британією та Німеччиною не повинно бути розбіжностей, звернувся навіть до теми вищого розуму: «Якщо Німеччина стає колоніальною державою, все що я можу сказати: «Хай Бог поквалить її. Вона стає нашим союзником і партнером у виконанні великої мети на користь людства» [9, col. 979].

В умовах загострення міжнародного становища прем'єр не міг зробити іншої заяви. Події березня-квітня 1885 р. вимагали від британського уряду пошуку взаєморозуміння з Бісмарком. У березні 1885 р. відкрила роботу друга конференція з вирішення питання про єгипетські фінанси. В основу прийнятої в червні 1885 р. конвенції лягли франко-німецькі пропозиції. Відповідно до них створювалася Каса Єгипетського Боргу, де кожна з держав, що входили в неї, мала право голосу. До участі в «ліквідаційній позичці» Єгипту притягувалися всі зацікавлені держави [3, с. 88]. Це означало, що Велика Британія втрачала монополію над управлінням фінансами цієї арабської країни. Над Єгиптом поновлювався міжнародний фінансовий контроль. Таким чином, Бісмарк прагнув зрівноважити морську перевагу Англії союзом континентальних держав проти неї в Єгипті.

Єдине, чим міг бути в цій ситуації задоволений уряд Гладстона – так це розривом недовго існуючого союзу Франції та Німеччини. Новий прем'єр-міністр Франції Фрейсіне (якому Велика Британія була зобов'язана досягнутому в Єгипті компромісу) був менш схильний, на відміну від свого попередника Феррі, шукати взаєморозуміння з Бісмарком

в колоніальній сфері, і особливо в Східній Африці. Він більш прагнув добитися угоди з Англією в Єгипті, країні, в якій Франція мала свої інтереси [3, с. 90].

В умовах загрози військового зіткнення з Росією Форін офіс намагався заручитися підтримкою Туреччини, щоб та на випадок війни відкрила чорноморські протоки. Однак і тут Бісмарк випередив урядові кола Великої Британії. Росія звернулася з проханням не допустити відкриття проток для англійських судів. Берлін, і під його натиском Відень і Париж, через своїх послів в Константинополі запропонували Туреччині не міняти режим проток, загрожуючи російсько-турецькою війною [6, с. 220]. Порта була змушена погодитися. Таким чином, ізольований російсько-австро-німецьким союзом в Європі, уряд Гладстона вважав за необхідне не протидіяти колоніальним домаганням Німеччини в Африці.

У цих умовах німецькі агенти безперешкодно могли діяти в Східній Африці «на двох фронтах» – в Занзібарському султанаті та Віту. 8 квітня 1885 р. Сімба, султан області Віту, передав в розпорядження братів Денхардт, щоб уникнути розповсюдження на його землі влади султана Занзібара, територію загальною площею 500 миль. І вже 27 травня територія султанату Віту була оголошена «під захистом» Німеччини [3, с. 92]. Як тільки султан Занзібара Баргаш дізнався про це, він заявив протест і погрожував відправити на острів Ламу свої війська. У відповідь німецький уряд спрямував до Лондона ноту із погрозою застосувати збройні сили проти Занзібара, якщо султан дійсно відправить війська на острів Ламу. В цій ситуації Форін офіс вважав за необхідне поступитися і «рекомендував» Баргашу відмовитися від передбачуваних дій, тим самим погодившись із німецьким протекторатом над Віту [5, с. 160].

У квітні 1885 р. консул Німеччини на Занзібарі Рольфс офіційно інформував султана про сферу німецьких інтересів. Заява консула означала, що територія Занзібарського султанату була оточена німецькими володіннями з півдня і заходу. Кірк спробував протидіяти планам Рольфса. 28 квітня 1885 р. він направив у Форін офіс різкий протест: «Якщо Його Величність десь на материк і користується правом юрисдикції, то це в Усагара, на західному кордоні, в Мамбойя, де війська Метьюза 6 років зберігають військовий пост» [3, с. 92].

Раніше на день, 27 квітня 1885 р., султан Саїд-Баргаш відправив Вільгельму II телеграму протесту проти територіальних загарбань німецького Товариства в областях, які він рахував «хінтерлендом свого султаната». Не чекаючи реакції німецького уряду і допомоги кабінету міністрів Великої Британії султан, за підтримки британського колоніального товариства, почав діяти. 1 травня Метьюз із загоном з 180 чоловік виступив у напрямі до Кіліманджаро з метою встановлення протекторату султана Занзібара (тобто Великої Британії) над регіоном Чагга. А вже 18 червня в селі Моши султан Чагги і 24 місцеві племінні

вожді підписали документ, відповідно до якого їх території переходили під владу занзібарського султана. Про ці дії відразу ж було повідомлено німецького консула [5, с. 162].

Однак протест султана, похід Метьюза не зупинили німців, про що свідчили тривожні телеграми британського генерального консула. Кірк просив Форін офіс, поки не пізно, зробити щось у відповідь. «Інакше, – попереджав він, – уряд Її Величності має бути готовим до значних наслідків» [7, р. 207]. Але Форін офіс не бачив причин для неспокою. Так, Гренвіл писав Кірку: «Британським інтересам шкоди не завдано. Уряд Її Величності прихильно відноситься до німецьких підприємств у районах, не окупованих цивілізованими державами» [7, р. 207]. Ще одним доказом «дружнього» настрою британських міністрів стала заява Гренвіла від 25 травня 1885 р. Глава Форін офіс сповістив канцлера про плани англійських колоніальних кіл і завірив його, що «англійський уряд не підтримає ці плани, якщо вони якимсь чином зачіпатимуть інтереси Німеччини» [7, р. 207]. Трохи раніше, 20 травня Кірку було заявлено, що хоча уряд цінує його «ентузіазм і старанність», однак «опозиція по відношенню до німецьких дій зараз може перетворити простий комерційний інтерес на політичне питання» [7, р. 208]. Як бачимо, англійська дипломатія, через вказані обставини, не протидіяла планам Німеччини в Східній Африці.

3 червня 1885 р. Гренвіл і Г. Бісмарк досягли угоди про створення, за пропозицією Розбері, об'єднаної комісії, яка б визначила кордони володінь султана. На день пізніше, не дивлячись на неодноразові протести Кірка, Форін офіс погодився на передачу під німецький протекторат султанату Віту, територія якого була стратегічно важливим пунктом на узбережжі [3, с. 94].

Таке «поблажливе» ставлення англійських політичних кіл, щодо німецьких колоніальних устремлень, викликало дискусії у парламенті. Не випадково, що першими депутатами, які підняли цю проблему в березні 1885 р., були представники Манчестера та Лідса, оскільки бізнесмени саме цих промислових міст мали надії на отримання прибутків унаслідок поставок продукції текстильної промисловості до Східної Африки. Депутати Стегг і Берран турбувалися про те, чи «зробив уряд необхідні кроки для захисту британських комерційних інтересів у регіоні в зв'язку з анексією Німеччиною території, яка знаходиться поблизу кордонів Занзібарського султанату, зокрема в районі оз. Вікторія» [8, col. 1230]. Надію на передачу «прав» на землі Занзібарського султанату британському кабінету міністрів самим султаном висловив депутат Беурк.

Реакція англійської громадськості на колоніальне протистояння з Німеччиною у Східній Африці була пасивною. Це можна пояснити тим, що населення Великої Британії усвідомлювало могутність і силу своєї імперії та було впевнене в беззаперечності британських прав на африканські землі. Тому лунали голоси на користь співпраці та «надання

допомоги Німеччині, представнику тевтонської сім'ї», яка мала невелику кількість колоніальних володінь [12, р. 6].

Позиція преси відносно німецьких колоніальних загарбавь змінювалася відповідно до позиції уряду. Редакції більшості видань прагнули враховувати міжнародний стан, настрої в британському уряді та, не прагнучи конфліктувати з ним, змушені були підлаштовуватися під політику кабінету міністрів, іноді виправдовуючи її. При цьому преса, очолювана «The Times», відображаючи інтереси колоніальних кіл, використовувала низку основних методів, які мали спонукати уряд до здійснення подальших колоніальних захоплень: різноманітна критика політики зовнішньополітичного відомства, визначення і відстоювання кордонів – сфер впливу Великої Британії, апеляція до думки громадськості.

Отож, позиція ліберального уряду Гладстона щодо початку німецької колоніальної експансії у Східній Африці була поблажливо-нейтральною. Тобто, експансіоністська політика Німеччини не викликала бурхливого протесту. Але це не був акт доброї волі, а вимушене пристосування до дійсності. Оскільки погіршення взаємостосунків з Німеччиною могло загрожувати Англії негативними наслідками у сфері зовнішньої політики. Проникнення Німеччини до Східної Африки викликало негативну реакцію лише у промисловців Манчестера та Лідса, які вже активно освоювали цей регіон та примусило депутатів, які представляли інтереси цих кіл, підняти проблему конкуренції з німецькими колонізаторами в Африці.

Джерела та література

1. Архив внешней политики Российской империи. г. Москва (АВПРИ), ф. 133 (Канцелярия министра иностранных дел (1797 – 1917 гг.)), оп.470, спр.67 (1885), Арк. 47.
2. АВПРИ, ф. 133 (Канцелярия министра иностранных дел (1797 – 1917 гг.)), оп.470, спр. 66 (1), Арк. 34-34 зв.
3. Дармштеттер П. История раздела Африки (1870-1919 гг.) / Пауль Дармштеттер; [пер. с нем. Н. Качкачаева, предисл. Ф. Ротштейна]. – Москва – Ленинград: Гос. изд-во, 1925. – 180 с.
4. Троян С.С. Теорія і практика німецького колоніалізму (XVI-сер. XIX ст.) / Сергій Станіславович Троян. – Чернівці: ЧДУ, 1996. – 80с.
5. Улановская И.А. Борьба за Восточную Африку и пресса (1884-1890) / Ирина Аркадьевна Улановская. – М.: Наука, 1969. – 214 с.
6. Чарный И.С. Начало колониальной экспансии Германии в Африке (1870-1885) / Израиль Семенович Чарный. – М.: Наука, 1970. – 213 с.
7. Coupland R. The Exploitation of East Africa / Redginald Coupland. – London: Methen and Co., 1939. – 607 Pp.
8. Speech made by Barran // Great Britain. Parliament. Hanzard's Parliamentary Debates. – London.: Ser. 3 th. (1868-1891). – Vol. 295. – Col. 1230. 65
9. Speech made by W. Gladstone // Great Britain. Parliament. Hanzard's Parliamentary Debates. – London.: Ser. 3 th. (1868-1891). – Vol. 295. – Col. 979.

10. Speech made by E. Fitzmaurice // Great Britain. Parliament. Hanzard's Parliamentary Debates. – London.: Ser. 3 th. (1868-1891). – Vol. 289. – Col. 149-150.
11. Robinson R., Gallagher J. Africa and the Victorians / R. Robinson, J. Gallagher. – London: Smith, Elder and Co., 1961. – 492 Pp.
12. Where is the Angra-Pequena? // The Times. – 1884. – June 24. – P. 6.

УДК 94(470+571)"18/19"

З.В. Священко

ПИТАННЯ УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ СЕЛЯНАМИ У ПРОЕКТІ АГРАРНОЇ РЕФОРМИ РЕДАКЦІЙНОЇ КОМІСІЇ МІНІСТЕРСТВА ВНУТРІШНІХ СПРАВ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ

На основі аналізу джерельної бази досліджується постановка питання удосконалення системи управління селянами у проекті аграрної реформи Редакційної комісії Міністерства внутрішніх справ Російської імперії початку ХХ ст. Зроблено спробу з'ясувати причини еkleктичного характеру запропонованих законодавчих ініціатив.

Ключові слова: Редакційна комісія, аграрна політика, селянське управління, селянська община, волосний суд, консервація селян.

Священко З.В. Вопрос усовершенствования системы управления крестьянами в проекте аграрной реформы Редакционной комиссии Министерства внутренних дел Российской империи. На основе анализа источников исследуется постановка вопроса усовершенствования системы управления крестьянами в проекте аграрной реформы Редакционной комиссии Министерства внутренних дел Российской империи начала ХХ ст. Сделана попытка выяснить причины eklekticheskogo характера предложенных законодательных инициатив.

Ключевые слова: Редакционная комиссия, аграрная политика, крестьянское управление, крестьянская община, волостной суд, консервирование крестьян.

Svyaschenko Z. The improvement of management by farmers in the agrarian reform project of the Editorial Committee of the Ministry of Internal Affairs of the Russian Empire. On the basis of analysis of sources examined the question of improvement of the peasants in agrarian reform project of the Editorial Committee of the Ministry of Internal Affairs of the Russian Empire beginning of the twentieth century. An attempt to clarify the reasons eklekticheskogo nature of proposed legislative initiatives.

Keywords: Editorial Committee, Agricultural Policy, the peasant management, peasant community, parish court, conservation farmers.

На початку ХХ ст. в політичній системі російського самодержавства селянство залишалось фактично безправним станом. Не дивно, що становище села, яке являло собою вибухонебезпечну зону, притягувало увагу громадськості і місцевої влади. Формально селянському питанню чиновницький апарат приділяв багато уваги. Створювались різноманітні

З М І С Т

NOTA BENE

С.С. Троян «ЗМІНА ПАРАДИГМ» У СУЧАСНІЙ ІСТОРІОГРАФІЇ: ОРІЄНТАЛІЗМ І ПОСТКОЛОНІАЛЬНИЙ ДИСКУРС	3
В.В. Долід ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ТА ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ СУТНОСТІ КАТЕГОРІЇ «ПОСТКОЛОНІАЛІЗМ»	20

ПРОБЛЕМИ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ В НАУКОВОМУ ДИСКУРСІ

Р.М. Шеретюк СТАНОВИЩЕ ГРЕКО-УНІАТСЬКОЇ ЦЕРКВИ НАПЕРЕДОДНІ ПОДІЛІВ РЕЧІ ПОСПОЛИТОЇ	29
О.П. Прищепя БІБЛІОТЕКИ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ У ПОШИРЕННІ КНИЖОК В ОСВІТНЬО-КУЛЬТУРНОМУ ПРОСТОРІ ПОВІТОВИХ МІСТ ПРАВОБЕРЕЖНОЇ УКРАЇНИ ТА ЇХ КНИЖКОВИЙ РЕПЕРТУАР (XIX – ПОЧАТОК ХХ СТ.)	40
О.М. Приймак СОЦІАЛЬНІ ПОРТРЕТИ ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКОГО СЕЛЯНСТВА КІНЦЯ XIX – ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТЬ	54
В.А. Добровичинська ПОВЕРНЕННЯ ІЗ ЗАБУТТЯ: ЖИТТЯ І ДІЯЛЬНІСТЬ НАДІЇ ШУЛЬГИНОЇ-ІЩУК (1888–1979 рр.)	64
С.П. Журавльова ТОРГІВЛЯ УКРАЇНИ З ДЕРЖАВАМИ СХОДУ В 20-Х РОКАХ ХХ СТ.	75
Л.Л. Бабенко СПЕЦОПЕРАЦІЇ РАДЯНСЬКИХ ОРГАНІВ ДЕРЖБЕЗПЕКИ ПО ЛІКВІДАЦІЇ ЦЕРКОВНО-РЕЛІГІЙНОГО ПІДПІЛЛЯ У 1930-х – НА ПОЧАТКУ 1950-х РОКІВ	85
С.О. Білан КАДРОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ВИРОБНИЦТВА У 30-Х РР. ХХ СТ.	97
О. Ночовний РОЛЬ ПОСТІЙНИХ КОМІСІЙ У ДІЯЛЬНОСТІ ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНСЬКОЇ РСР	106
Л.І. Бородинська СОЦІАЛЬНА ТА ПРОСВІТНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ПРОТЕСТАНТІВ-УКРАЇНЦІВ У СЕРЕДОВИЩІ СЛОВ'ЯНСЬКИХ НАРОДІВ У 40 РОКАХ ХХ СТ.	122
Т.О. Карпукхіна ДИНАМІКА ПРОЦЕСУ ДЕПОРТАЦІЇ УКРАЇНЦІВ З ПОЛЬЩІ (1944-1946 рр.)	131
Л.В. Заглинська, Т.В. Гоголь ІСТОРИКО-ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ЗАСАД РИНКОВОГО ГОСПОДАРСТВА В УКРАЇНІ В 90-ТІ РОКИ ХХ СТ.	139

К. Круглик
РЕЛІГІЙНІ ПРАКТИКИ В СИСТЕМІ СВИТОГЛЯДНИХ
ПРІОРИТЕТІВ ПРАВОСЛАВНИХ ВІРУЮЧИХ 149

ІСТОРИКО-КРАСЗНАВЧИЙ НАУКОВИЙ ДИСКУРС

О.В. Білявцева
СВЯТО-ТРОЇЦЬКИЙ МЕЖИРИЦЬКИЙ ТА СВЯТО-УСПЕНСЬКИЙ
ГОЩАНСЬКИЙ ЧОЛОВІЧИ МОНАСТИРІ У КОНТЕКСТІ
ДУХОВНО-КУЛЬТУРНОГО РОЗВИТКУ РІВНЕНЩИНИ160

О.П. Шмид
ПОЛЯКИ НА ВОЛИНІ: ПОМІЩИЦЬКО-СЕЛЯНСЬКА
КОЛОНІЗАЦІЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТ.169

Я.П. Цецик
РОЛЬ МОНАРХІЧНИХ ПОЛІТИЧНИХ СТРУКТУР У ПОСИЛЕННІ
НАПРУГИ В СФЕРІ МІЖНАЦІОНАЛЬНИХ ВІДНОСИН
У ВОЛИНСЬКІЙ ГУБЕРНІЇ НА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ186

В.Р. Бернацький
СЕКТАНСЬКИЙ РУХ НА ВОЛИНІ-ЖИТОМИРЩИНІ
У 1920-Х РР.: СФЕРИ ВПЛИВУ І ПРОБЛЕМА ІДЕНТИФІКАЦІЇ 195

Р.П. Давидюк
ЕВОЛЮЦІЯ НАЦІОНАЛЬНО-ДЕМОКРАТИЧНОГО РУХУ
НА ВОЛИНІ У 20-Х РР. ХХ СТ. 203

А.А. Вавринюк
OSADNICSTWO WOJSKOWE I JEDNOSTKI WOJSKA POLSKIEGO
NA WOŁYNIU W LATACH 1920 – 1939 213

К.І.Якуніна
ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА СЕКТАНСЬКОГО РУХУ
НА ВОЛИНІ ТА ЖИТОМИРЩИНІ У 1940–1970-Х РР. 226

К.П. Абрамчук
ОСОБЛИВОСТІ НІМЕЦЬКОЇ ПОЛІТИКИ НАБОРУ
ТА ПРИМУСОВОЇ ДЕПОРТАЦІЇ РОБІТНИКІВ
З ТЕРИТОРІЇ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ (1941 – 1945 РР.) 234

Р. Михальчук
АНТИСЕМІТИЗМ ЛЕГАЛЬНОЇ ПРЕСИ РІВНЕНЩИНИ
(1941-1943 РР.): ЄВРЕЇ У СВІТОВІЙ ІСТОРІЇ 241

В.Р. Данильчук
ОСТАРБАЙТЕРИ ЯК ОБ'ЄКТ РЕПРЕСІЙ РАДЯНСЬКОЇ ВЛАДИ252

І.І. Булига
ПРОТЕСТАНТСЬКІ КОНФЕСІЇ І ДЕРЖАВНА ВЛАДА
НА ВОЛИНІ (1944-1945 РР.)260

М. Романюк
БОРОТЬБА ОРГАНІВ РАДЯНСЬКОЇ ВЛАДИ ПРОТИ ПІДПІЛЛЯ
ОУН ТА ВІДДІЛІВ УПА ЗОЛОЧІВСЬКОЇ ОКРУГИ (1944-1946) 268

Т. Ісічук
ЗАГАЛЬНІ РИСИ І ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ПРОТЕСТАНТИЗМУ
НА РІВНЕНЩИНІ (ДРУГА ПОЛОВИНА 40–50 РОКІВ ХХ СТ.) 286

Оксана Ворон, Олена Ворон ХРИСТИАНСЬКІ КОНФЕСІЇ НА РІВНЕНЩИНІ У 50-70-Х РОКАХ ХХ СТОЛІТТЯ	295
Л.М. Ларькіна ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ПОЛОЖЕНЬ ЗАКОНОДАВСТВА ЩОДО ДІЯЛЬНОСТІ КОМІСІЇ СПРІЯННЯ НА ПРИКЛАДІ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ	310
С.В. Виткалов З ІСТОРІЇ ВОЛИНСЬКОГО ОБРАЗОТВОРЕННЯ	320
Б.А. Прищепа ОСНОВНІ РЕЗУЛЬТАТИ АРХЕОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ВОЛИНСЬКИХ МІСТ ЕПОХИ КИЇВСЬКОЇ РУСИ У 1991–2010 РР.	327

ПРОБЛЕМИ ВСЕСВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ І МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН: НАУКОВИЙ ДИСКУРС

Т.М. Кузьма ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ІСТОРІЇ ЛАТИНСЬКОЇ АМЕРИКИ В КОНТЕКСТІ КОЛОНІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКИХ ДЕРЖАВ СЕРЕДИНИ ХІХ СТ.	345
Р.М. Постолювський ІНСТИТУТИ ПАРЛАМЕНТАРИЗМУ І ПОЛІТИЧНИХ ВИБОРІВ ЯК ЧИННИКИ ЕВОЛЮЦІЇ ДЕМОКРАТИЧНИХ ТРАДИЦІЙ ЧЕСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА (ДР. ПОЛ. ХІХ – ПОЧ. ХХ СТ.)	352
Л.І. Валюх ПОЗИЦІЯ ЛІБЕРАЛЬНОГО УРЯДУ ГЛАДСТОНА ЩОДО НІМЕЦЬКОЇ КОЛОНІАЛЬНОЇ ЕКСПАНСІЇ У СХІДНІЙ АФРИЦІ (1884 – 1885 РР.)	358
З.В. Священко ПИТАННЯ УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ СЕЛЯНАМИ У ПРОЕКТІ АГРАРНОЇ РЕФОРМИ РЕДАКЦІЙНОЇ КОМІСІЇ МІНІСТЕРСТВА ВНУТРІШНІХ СПРАВ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ.....	367
О.А. Бундак РЕАНІМАЦІЯ ЧИ СТВОРЕННЯ ВСЕРОСІЙСЬКОГО СЕЛЯНСЬКОГО СОЮЗУ В 1917 РОЦІ	376
Г.Я. Невинна «НІМЕЦЬКЕ ПИТАННЯ» У ЗОВНІШНІЙ ПОЛІТИЦІ ФІНЛЯНДІЇ В 30-ТІ РР. ХХ СТОЛІТТЯ.....	385
Т.М. Самсонюк ПОЛЬСЬКА ВІЙСЬКОВА РОЗВІДКА НАПЕРЕДОДНІ ТА ПІД ЧАС ПЕРШОГО ЕТАПУ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ (1938-1941 РР.)	391
О.В. Каплюк ЧЕСЬКИЙ ТА СЛОВАЦЬКИЙ ЛЕГІОН У СКЛАДІ ВІЙСЬКА ПОЛЬСЬКОГО	402
В.Ю. Лесняк ПОЛІТИКО-ПРАВОВИЙ СТАТУС КОРТЕСІВ У СИСТЕМІ ВЛАДИ ФРАНКІСТСЬКОЇ ІСПАНІЇ (1939-1975)	410

И.И. Маслова	
УРОКИ «ВОСТОЧНОГО ПОХОДА» ГИТЛЕРА В ОЦЕНКАХ ИДЕОЛОГОВ НАЦИЗМА И ГЕНЕРАЛОВ ВЕРМАХТА	423
Т. Пилипович	
УКРАЇНЦІ-ВОЯКИ АРМІЇ ГЕНЕРАЛА АНДЕРСА (2-ГО ПОЛЬСЬКОГО КОРПУСУ) В БИТВІ ПІД МОНТЕ-КАССІНО	437
В.І. Дубей	
ВПЛИВ МІЖНАРОДНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ НА КООРДИНАЦІЮ МІЖНАРОДНИХ АВТОМОБІЛЬНИХ ПЕРЕВЕЗЕНЬ В ЄВРОПІ	447
І.О. Десятничук	
ОСОБЛИВОСТІ РЕФОРМУВАННЯ ПОЛІТИЧНОЇ СИСТЕМИ ЧЕХОСЛОВАЧЧИНИ НАПРИКІНЦІ 60-Х РР. ХХ СТ.: ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА	454
І. Філіпчук	
«ПРАЗЬКА ВЕСНА» ЙОСИФА СМРКОВСЬКОГО	466
А.В. Слесаренко	
ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ «ПАРАЛЕЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ» В ЧЕХОСЛОВАЧЧИНІ (1970-1980-ТІ РОКИ)	472
О.І. Санжаревський	
ВОЄННО-ПОЛІТИЧНИЙ АСПЕКТ СТАНОВЛЕННЯ ВЗАЄМИН РЕСПУБЛІКИ БІЛОРУСЬ ТА НАТО В ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ 90-Х РР. ХХ СТОЛІТТЯ	481
Marek Motyka	
ZMIANY KULTUROWE WOBEC SUBSTANCJI PSYCHOAKTYWNYCH W POLSCE NA PRZEŁOMIE XX I XXI WIEKU	488

ПРОБЛЕМИ ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВА ТА ІСТОРІОГРАФІЇ

С.Н. Грипич	
ТАЄМНИЦІ БІБЛІОТЕКИ ЯРОСЛАВА МУДРОГО: ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ	505
Л.М. Шугасва	
ФОРМУВАННЯ ДУХОВНОГО ХРИСТІЯНСТВА ЯК СКЛАДНОЇ КОНФЕСІЙНОЇ СПІЛЬНОТИ ПРАВОСЛАВНОГО КОРЕНЯ	512
Л.М. Казначєєва	
ВОЛИНСЬКЕ ДВОРЯНСЬКЕ ЗІБРАННЯ: ІСТОРІОГРАФІЇ ПРОБЛЕМИ	519
П.О.Савчук	
ВСЕСВІТНЯ І ВІТЧИЗНЯНА ІСТОРІЯ У ТВОРЧОСТІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА	529
М.Б. Шатрова	
ІСТОРІОГРАФІЯ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ ВИДАВНИЧОЇ СПРАВИ УКРАЇНИ В ГАЛУЗІ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА (ДРУГА ПОЛОВИНА ХІХ – ПОЧАТОК ХХ СТОЛІТТЯ)	538
Н.В. Плюта	
ПОЛІТИЧНА БОРОТЬБА У ФРАНЦІЇ З ПИТАНЬ КОЛОНІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ В АФРИЦІ КІНЕЦЬ ХІХ – ПОЧАТОК ХХ СТОЛІТТЯ: ІСТОРІОГРАФІЯ ПРОБЛЕМИ	548

Mirosław A. Michalski ROLA RELIGII W KSZTAŁTOWANIU OSOBOWOŚCI – CHARAKTERU W MYŚLI PEDAGOGICZNEJ WITOLDA RUBCZYŃSKIEGO	568
О.П. Постельжук УКРАЇНСЬКА ІСТОРІОГРАФІЯ ДІЯЛЬНОСТІ ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИХ УГODOBСЬКИХ ПАРТІЙ ТА ОРГАНІЗАЦІЙ МІЖВОЄННОЇ ПОЛЬЩІ	577
В. Гарматны ГІСТАРЫЯГРАФІЯ АГРАРНАЙ ПАЛІТЫКІ ПОЛЬСЬКІХ УЛАД НА ТЭРЫТОРЫІ ЗАХОДНЯЙ БЕЛАРУСІ ў 1921-1939 гг.	594
Л. Трачук ЕВОЛЮЦІЯ БІБЛІОГРАФІЧНОГО ІНФОРМУВАННЯ: ІСТОРІОГРАФІЧНИЙ АСПЕКТ	608
Т.І. Гуменюк ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ЛІТЕРАТУРНОГО ПРОЦЕСУ ЗАХІДНИХ ОБЛАСТЕЙ УРСР ПРОТЯГОМ 1944 – 1985 РР.: ІСТОРІОГРАФІЧНІ ОЦІНКИ	622
В.В. Надольська ІНФОРМАТИЗАЦІЯ АРХІВНОЇ ГАЛУЗІ В ПОСТРАДІАНСЬКИХ КРАЇНАХ: ЗДОБУТКИ І ПРОБЛЕМИ	632
А.М. Киридон ДЕРЖАВНО-ЦЕРКОВНІ ВІДНОСИНИ В УКРАЇНІ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНА РЕФЛЕКСІЯ	640
С. Баханова ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКА НАРОДНА РЕСПУБЛІКА У СУЧАСНИХ ШКІЛЬНИХ ПІДРУЧНИКАХ З ІСТОРІЇ	655
М.І. Ярмоленко СОЦІОКУЛЬТУРНІ ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПОЛЬСЬКОЇ МОВИ В НЕЗАЛЕЖНІЙ УКРАЇНІ	667
РЕЦЕНЗІЇ, АНОТАЦІЇ, ОГЛЯДИ	
Р.П. Давидюк УКРАЇНСЬКЕ ПИТАННЯ І ПОЛІТИКА ПРОМЕТЕЇЗМУ ДРУГОЇ РЕЧІ ПОСПОЛИТОЇ (Рец.: Комар В. Концепція прометеїзму в політиці Польщі (1921-1939 рр.) / Володимир Комар. – Івано-Франківськ: Місто НВ, 2011. – 360 с.)	674
С.С. Троян ПРОЕКТИ НАЦІОТВОРЕННЯ В КОМПАРАТИВНОМУ ІСТОРІЧНОМУ ДИСКУРСІ (Рец.: Земський Ю. С. Польська, російська та українська еліти в змаганнях за Правобережну Україну середини ХІХ століття / Юрій Сергійович Земський. – Хмельницький, 2011. – 350 с.)	677
ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ	680
ЗМІСТ	684

Наукове видання

**Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої
історії**

Наукові записки Рівненського державного гуманітарного
університету

Збірник наукових праць

Випуск 23

Відповідальний за підготовку збірника до видання – С.С.Троян

Комп'ютерна верстка – Третяк О.Ю.

Обкладинка – Самсонюк В.Б.

Підписано до друку 21. 06. 2012 р. Папір офсетний.

Гарнітура «Times New Roman». Наклад 100.

Обліково-видавничих аркушів 30,00.

Віддруковано засобами оперативної поліграфії

ПП Самборський І.О., вул. Толстого, 3, м. Рівне, Україна, 33028.

Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії:

Наукові записки Рівненського державного гуманітарного
університету: Збірник наукових праць. – Рівне: РДГУ, 2012. –
Випуск 23. – 688 с.